

A SZLOVÉN MUNKASZOCIOLÓGIA DR. BOGDAN KAVČIČ MŰVEINEK TÜKRÉBEN

A fejlett termelési viszonyok mellett Szlovéniában az utóbbi évtizedek során figyelemre méltóan kifejlődött a munkaszociológia is. A fejlettségnek ezen a fokán természetesen nem csak sikereket és előrehaladást figyelhetünk meg, hanem melléfogásokat, elméleti gyengeségeket is. A munkaszociológia fejlődésének szempontjából, valamint az öngazgatási viszonyok és a munkásosztály társadalmi helyzetével kapcsolatban eltérő véleményeket és álláspontokat tapasztalhattunk, ami évekkel ezelőtt komoly problémát jelentett a szlovéniai társadalmi-politikai szervezetek szemében. Erélyesen elítélték a nem marxista körök tevékenységét – ami kitűnik a Szlovén KSZ KB Elnökségének 15. ülésén meghozott határozatokból is – mint technokrata, bürokrata és kispolgári liberalista erőket.¹

Külön figyelmet szenteltek dr. Janez Jarovšek és dr. Veljko Rus megjelentetett munkáira. Ezekből kitűnik, hogy a problémák marxista, dialektikus megközelítése helyett pozitivista és statikus szemlélet volt jellemző rájuk. Az említett szociológusok, nem magyarázták az öngazgatást a társadalmi viszonyok tükrében, az öntudatos és szervezett munkásosztály szerepét saját szemszögükből értékelték, csak korlátozott, ellenőrző, nem pedig öngazgatói funkciót ruháztak rá. A munkásosztályt tehát, megfosztották forradalmi szerepétől, a JKSZ vezető és avangarde jellegét pedig egyszerűen semleges „katalizátor” illetve „modifikátor” szintre redukálták.

Főleg a fent kiemelt ferde nézetek miatt vált kérdésessé az említett tudományos kutatók és egyetemi tanárok munkásságának indokoltsága.

Dr. Bogdan Kavčič műveiben érezhető legkevésbé a tévelygés, mégis a kellenél szűkebb látóköre megcsorbítja elmélkedéseinek helyes és értékes részét. Ebben az írásban vele szándékozunk foglalkozni.

Az első (1972-ben) szlovén nyelven megjelenő és az öngazgatást figyelemmel kísérő, szociális problémákkal foglalkozó áttekintés Bogdan Kavčič doktori disszertációja. A szerző kimutatja benne az öngazgatás elméleti alapjait és az empirikus szociológiai kutatások hatását az öngazgatásban. Öngazgatásunk, mint dinamikus társadalmi folyamat, szerinte, meghatározott sikereket, nehézségeket és akadályokat is átélt már. Az volt a törek-

vése, hogy a mai társadalmi helyzet legfontosabb problémáit szintetizálja, és megírta téziseit az öngazgatás megvalósításának feltételeiről, jövőjéről, megvalósulásáról.

A négy részből szerkesztett mű, sajtóságos hozzáállással tárja fel előttünk Bogdan Kavčič nézeteit és véleményét, ami ugyanakkor lehetőséget nyújt számunkra, hogy rámutassunk a helyes, de egyes téves nézeteire is.

Mindnyájunk előtt világos, hogy milyen nagy minőségi változást jelentett az öngazgatás bevezetése az 50-es években. Kavčič szerint, a munkásosztály szabad kezdeményezéseinek, képességeinek kifejezésre jutása csak úgy válhatott valóra, ami egyben a gazdaság és a társadalmi eszközök igazgatásának előfeltétele is. Később, 1974-ben megjelenő Alkotmányunk, vitathatatlanul biztosítja is a munkásosztály alapvető jogát: „A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szocialista társadalmi-gazdasági berendezése a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel végzett szabad társult munkán, valamint a dolgozóknak a társult munka alap- és más szervezeteiben a társadalmi termék termelésében és elosztásában, valamint az egész társadalmi úratermelésben megnyilvánuló öngazgatásán alapul”.² Ma már megtaláltuk azt a legmegfelelőbb formát is, amelyben a munka- és eszköztársítás minőségileg is a legtöbbet adja: „A társult munka alapszervezete, a társult munka alapvető formája, amelyben a dolgozók közvetlenül és egyenjogúan valósítják meg társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogukat, s döntenek a társadalmi-gazdasági helyzetükkel kapcsolatos más kérdésekről. Alkotmányellenes minden olyan aktus és cselekmény, amely a dolgozóknak e jogait sérti.”³

Tisztában vagyunk azzal is, hogy a társadalmi öngazgatásunk bevezetése világtörténelmi jelentőségű, hisz a legforradalmibb osztály uralkodása, a bővített úratermelés felett a legjobban bizonyítja, hogy igen előrehaladtunk a marxizmus elképzelésének gyakorlati alkalmazásában, az osztályviszonyok és ellentétek megszüntetésében. A munka felszabadításában, a szellemi és fizikai munka közti ellentétek megszüntetésében, a termelési eszközök birtoklásának megszüntetésében tett törekvések – hangsúlyozta Kavčič – sokban hozzájárultak, az új társadalmi-gazdasági viszonyok kiépítéséhez.

Szükséges kiemelnünk Bogdan Kavčič kérdésfeltevését is: miért is volt szükségünk a háború után egy forradalmi etatista edőszakra, majd mi feltételezte később az öngazgatás bevezetését? Szerinte, talán „túl korai még” megítélni (1972) melyek is voltak a legmértvadóbb feltételei öngazgatási rendszerünk bevezetésének, mégis 3 fő ok kölcsönös hatását emeli ki:

1. A JKP vezető szerepe
2. Jugoszlávia belső fejlődése
3. Szovjetunióval való nézeteltérések 1948-ban

Azt, hogy haladó szellemű népünknek és a proletariátus élharcosainak a JKP vezetésével sikerült kivívni a szocialista forradalmat a népfelszabadító háború ideje alatt, bizonyították később azok a sikerek is, amelyek a háború utáni szocialista fejlődést jellemzik. A felszabadulás után szüksé-

günk volt egy erős állami gépezetre, hisz belső, de külföldi ellenségeink is alá akarták ásni, épülő szocialista viszonyainkat. Az adminisztratív irányítás jellegzetessége, hogy „a nép nevében uralkodik és végzi az állami funkciókat, egy szűkebb körű vezetőség, központosított államhatalom, -tervezés és -irányítás segítségével. Az ilyen államszervezés lehetőséget nyújtott a bürokratizmus megjelenésére, és Bogdan Kavčič helyesen állapította meg, hogy azt felismerni, döntő lépés volt a JKP részéről. Egy új, átfogó viszonyt hoztunk létre az öngazgatás és az állam között. Öngazgatásunkat a gyakorlatban és az elméletben is jól elhatároltuk a bürokrata etatizmustól, de szocializmusunk első szakaszától is. Az öngazgatást azonban, gyakran csak ennek a szakasznak a tagadásaként értelmezték, és nem határozták meg eléggé világosan a folyamat pozitív irányzatát. (A JKSZ X. kongresszusának Platformja.)

Ahhoz, hogy megértsük Kavčič által, a második pontban kifejtett tényező lényegét, igen fontos, hogy áttekintsük munkásosztályunk forradalmának legfőbb célját is. Forradalmunk a munkásosztály és a parasztság tömege sajátos szövetségének megnyilvánulása, népeinknek és nemzetiségeinknek közös célja. Milyen mély gyökerekből indult az osztályfelszabadulás törekvése, és mennyire öntudatosan helyes utat mutatott a JKP, azt bizonyítja az is, hogy gyorsan felismertük az állami bürokrata és technokrata irányítási körök elidegenedését a néptől. Ma már, új és sajátos eszközökkel fejlesztjük a szocialista demokráciát. Annak idején, amikor közvetlen ellentétbe kerültünk a bürokrácia rétegével és az Informbúróval, sokkal nehezebb volt bebizonyítani, hogy egy eszme, politika és gyakorlat forrása nemcsak Sztalin fejében lehet, hanem hazánk talaján is. Sokan azonban tévesen mérlegelik az 1948-as években lezajlott ösztözüzések jelentőségét. Edvard Kardelj nemegyszer hangsúlyozta, „hogy öngazgatásunk nem a Sztalinnal kapcsolatos ösztözüzések eredménye, hanem megfordítva: azért került nézeteltérésre sor, mert társadalmunk előrehaladottabb, más utat keresett, mint a Szovjetunióé volt. A dogmatizmussal és a sztalinizmussal való szakítás, csak utat nyitott az új eszmék gyakorlati megvalósítása felé.”

Amikor Kavčič, a társadalmi öngazgatás bevezetésének fő okairól beszél, mindössze hármat emleget. Ezek kétségkívül döntő tényezők voltak, de nem egyedüliek társadalmunk jelentős átalakulásában és előrehaladásában.

Bogdan Kavčič helyesen figyelte meg, hogy az öngazgatás dinamikus folyamat, ezért objektív kategóriaként kell kezelnünk figyelembe véve az igazgatás új formája mellett azon viszonyokat is, amelyek az emberek között uralkodnak. Szerinte, az öngazgatás céljait nem lehet megmagyarázni a marxista filozófia alapjai nélkül, és ahhoz, hogy eljussunk gazdasági viszonyaink alapjaihoz, éppen a marxizmusnak az ember felszabadítására vonatkozó ismert törekvéseiből és magyarázataiból kell kiindulnunk. Az ember elidegenedésének megszűnését folyamatként fogja fel, amely az ember teljes felszabadulásával fog véget érni. Öngazgatásunk lényegének megértésekor, a szerző szükségképpen az ember elidegenedésének felszabadulásából indul ki, de azt az elméleti kategóriát feltétlenül ellenőrizni

kell a gyakorlatban. Hazánk gyakorlatában széleskörűen alkalmazhatjuk azt a marxista gyakorlatot, hogy csak akkor beszélhetünk szabad társadalmi egyénről, ha az ember maga szervezi meg a társadalmi termelést, ugyanakkor egyéni érdekeit kiegyenlíti a társadalom érdekeivel. Ha a közvetlen termelő ellenőrzése alatt történik az egész újratermelés, akkor az a társadalom már az elidegenedés felszámolásának biztos útján halad. Ez hazánk célja is, hisz az öngazgatás az ember felszabadulásának folyamata is egyben.

Közben negatív elemekkel is találkozunk, mint például a szabadság fogalmának túlságosan egyéni tolmácsolása, az elidegenedés újabb forrásainak tagadása stb.

Kavčič, az elidegenedés megszüntetéséhez kapcsolja a termelési eszközök társadalmisításának folyamatát is, és mint két dinamikus kategóriát párhuzamba állítja őket. A társadalmi tulajdonban levő termelési eszközök lehetővé teszik mindenki számára, hogy bekapcsolódjon a társult munkába, és ez által kielégítse személyi- és közös szükségleteit, természetesen a szocialista közösség anyagi alapjának fejlesztésével. A szerző helyesen figyelte meg, hogy a magántulajdon megszüntetése a legfontosabb alapja illetve feltétele a szocialista öngazgatási viszonyok kifejlesztésének az adminisztratív irányítással szemben – miközben egészen addig megy, hogy az öngazgatás és a társadalmi tulajdon fogalmát szinonimaként használja.

A munkásosztály alkotmánnyal biztosított öngazgatási joga természetesen ahhoz vezet, hogy a dolgozók sokkal jobban érdekeltek a munkaszervezet piaci sikerei és a munkaszervezés iránt is. A munkásiker alapja Kavčič szerint a jó munkaszervezés, ami az emberek közti viszonyokon és a termelési eszközökhöz kapcsolódó viszonyon alapul. A munkaszociológia e területén, szerinte, minden munkaszervezet alapvető jellegzetessége bizonyos hatásoktól függ. A hatás szerinte olyan folyamat, amelyben az egyén vagy csoport változtathatja más egyén vagy csoport viselkedését. A munkaszervezetekben két fajta hatást emleget:

- kívülről jövő hatások és
- az emberek közti viszonyok.

A szervezet minden egyes tagjának ezt fel kell ismernie, és alkalmazkodnia kell hozzá. Különbözik a mi munkaszervezeteinkben a hatásoknak három forrását jelöli meg Bogdan Kavčič:

- vezetői hatás,
- öngazgatói hatás,
- politikai hatás.

A hatások strukturális kimutatásakor egy konkrét példára vállalkozott a szlovén bányászvállalatok 1969-beli felmérésének alapján. A kérdésre, hogy milyen mértékben gyakorolnak hatást egyes csoportok vagy egyének a vállalatokban történetekre, a válasz összegezve ilyen volt:

– vezérigazgató	3.91
– részlegek igazgatói	3.69
– munkaegységek vezetői	3.41
– munkástanács	3.40
– igazgatói bizottság	3.38

– Kommunista Szövetség	3.13
– mesterek	3.08
– szakszervezet	2.80
– munkások	2.64

Megjegyzés: a feleletet, 1-től 5-ig pontozhatták a kérdezettek.

A fenti adatokból a következő megállapításokat lehet leszögezni:

1. a kisebb csoportoknak nagyobb a hatásuk, mint a számosabbaknak;
2. a már felsorolt hatásforrások közül legnagyobb hatása a vezetői vonalnak van, míg az utolsó helyen a politika áll. Ez azt jelenti, hogy a Kommunista Szövetségben és a Szakszervezetben is, nagyobb szerepe van a vezetőségnek, mint a tagságnak;
3. habár a munkások képezik a legszámosabb csoportot, a legkisebb a hatásuk.

Az öngazgatás elméleti és gyakorlati célja megtalálni az olyan hatáskörök kombinációját, amelyben egyforma hatása van minden egyes csoportnak, egyénnek a munkaszervezetben. Nálunk a gyakorlat azt mutatta, hogy az öngazgatás bevezetésével egyelőre még nem változtattuk meg a vállalatok belső viszonyait, amelyben az öntudatos munkások hatása a leggyengébb, ahelyett, hogy rajtuk múlna minden döntés, hisz társadalmunk előrehaladásának ez a záloga. Fontos tehát megtalálni a vezetői körök és a munkások érdekeinek közös pontját, összeegyeztetni törekvésük vonalát és együttes erővel megvalósítani az öngazgatást. Kavčič művében nemegyszer hangsúlyozta a dolgozók közvetlen hatásának szükségességét, de az általa ajánlott megoldások már gyakorlatilag nem megfelelőek, mert a koncepciók nem teljesek és nem alkalmazhatók.

Bogdan Kavčič doktori disszertációja lényegében öngazgatásunk további fejlődésével foglalkozik. A különböző hatótényezők közé a szerző a következőket sorolja: társadalmi életszínvonal, technológia, gazdasági hatékonyság, munka szerinti javadalmazás, tudás, szervezés, érdekelttség, erkölcs stb. Érdekes közvetlen kapcsolatot lát a termelés növekedése és a technológia fejlődése között. Szerinte a szükségletek magas fokú kielégítése céljából növelnünk kell a termelékenységet, amire legnagyobb hatással a technológia van, és minden olyan tényező is, amely az öngazgatásra közvetlenül hat. Gyakorlatilag, a technológia mind jobban felváltja az emberi erőt, bizonyos fokon viszont munkanélküliséget idéz elő, de ennek is van megoldása (írja Kavčič):

- csökkenteni a foglalkoztatottságot,
- ugyanakkor racionálisan csökkenteni a munkanapot, hogy mindenki munkateljesítménye megvalósítására törekedhessen.

Mai szemmel nézve, egyoldalúnak és a gyakorlatban nem megfelelőnek tűnik az ajánlott megoldás, hisz nem mélyed el a gazdasági problémák és a munkaszervezés sikeresebb alkalmazásában sem.

De maradjunk az öngazgatás megvalósításánál. Kavčič szerint minden egyén öngazgatási jogát kétféle módon gyakorolhatja:

- közvetlen öngazgatás és
- közvetett öngazgatás által.

A közvetlen véleménynyilvánításnak és döntésnek hatalmas előnye, hogy a dolgozó részt vehet a vitákban, határoz és ez által érdekelve van a végrehajtásban is, az eredmény felmutatásában. Szerzőnk azonban úgy véli, hogy az ilyen fajta öngazgatás vagy nehézségekbe ütközik, elsősorban technikai okokból, majd káderhiány, tudás- és informáltság elégtelensége miatt.

Hazánkban az öngazgatás megvalósítása, széles társadalmi szinten nehézségekbe ütközik, pedig a munkásoknak nem csak egyes asszociációkban, hanem éppen a társadalom egészében kell megvalósítaniuk vezető szerepüket. Hogy ez megvalósuljon, öngazgatásunknak integrális társadalmi rendszerré kell nőnie, a társadalom minden részlegébe behatolva és betöltve minden ürt, amit az adminisztratív irányítás és szervezés megszüntetése hagyott maga után. Kavčič szerint, még nincs meghatározva, hogy milyen formában és úton fogjuk elérni az „integrális öngazgatást”, de a próbálkozások három irányban folytak:

1. Területi képviselőházi rendszer, amelyben két elem képviselteti magát:
 - hatalmi erő,
 - öngazgatási erő,
2. az állami társulás különböző formái,
3. különféle megegyezések útján:
 - öngazgatási megegyezések (munkaszervezetek között)
 - társadalmi megállapodások (munkaszervezetek, szakszervezetek és állami intézmények részvételével)

Összegezve dr. Bogdan Kavčič művében jelentkező helyes, de nem eléggé mélyen áttekintett nézeteit is, leszögezhetjük, hogy habár látja az öngazgatás célját, helyesen észleli az igazgatás forma és az emberek közti viszony összekapcsolódását, az öngazgatás megvalósításának jövőbeli feladatait nem kapcsolja eléggé a gyakorlathoz. Szerinte, az öngazgatás megvalósításának gyorsasága négy tényezőtől függ:

1. viszonylagosan magas életszínvonalú társadalom,
2. a munkatöbblet elsajátítása nem alapul szükségképpen a befektetett társadalmi hasznos munkán
3. az öngazgatók feladata és informáltsága minden fontos társadalmi-gazdasági kérdésben
4. az öngazgatás az egész társadalomban valósul meg,

Kavčič meglátta, hogy elsősorban a vállalatok hierarchikus, hagyományos szervezésétől kell megszabadulnunk, de kihagyta a (szervezett) társadalmi szervezetek szerepét. Nem hangsúlyozta ki eléggé a JKSZ politikai-ideológiai vezető és nevelő szerepét. Művének tárgyköre pedig ezt megkövetelte.

A munkások társadalmi helyzetét helyesen mutatta be; érezte, hogy az öngazgatás dinamikus, hosszantartó folyamat, amely a társadalom gyors változásában mindig újabb értékeket fog hozni, de az általa felsorolt tényezők, hatóerők vagy irányvonalak nem mindig a döntőek, a megfelelőek.

„Az öngazgatás a társadalmi viszonyok olyan rendszere, amelyben a leghababban valósulhat meg a munkásosztály hosszú távú társadalmi és történelmi feladata: az osztálytársadalomtól az osztály nélküli társadalomba való átmenet.”⁵

„A szocialista öngazgatást maga a munkásosztály – élén a Jugoszláv Kommunista Szövetséggel – hozta és hozza létre saját tudatos forradalmi és társadalmi tevékenységével.”⁶

Jegyzetek

- 1 Komunist, Ljubljana št. 7. XXXIII. évfolyam 1975. II. 17., 9. és 10. old.
- 2 JSZSZK Alkotmánya – 1974. II. rész – 10. szakasz.
- 3 Ugyanott – II. rész – 14. szakasz, 2–3. új bekezdés,
- 4 dr. Edvard Kardelj: Referat na Drugom kongresu samoupravljača Jugoslavije – 1971. V. 5. – Sarajevo,
- 5 Platform a JK SZ X. kongresszusa álláspontjainak és határozatainak előkészítéséhez, Magyar Szó melléklete, 12 old.
- 6 Ugyanott;

Irodalom

1. Ružica Žnideršič: Rezultati i slabosti nekih savremenih sociologa u SR Sloveniji (diplomski rad, odbranjen na Ekonomskom fakultetu 1975. godine – mentor dr. Rehak Laslo)
2. Kavčič dr. Bogdan: Sodobni sociološki problemi samoupravljanja v. podjeljik, Ljubljana, 1972.
3. Kardelj dr. Edvard: Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi; Radnička štampa, Beograd, 1972.
4. Kardelj dr. Edvard: Problemi naše socijalistike izgradnje (IX. kötet) Beograd, 1974.
5. Komunist: St. 7 XXXIII. évfolyam, Ljubljana, 1975. II. 17.
6. Platform a JK SZ X. kongresszusa álláspontjainak és határozatainak előkészítéséhez, Magyar Szó – a Kommunista melléklete
7. A JSZSZK Alkotmánya – 1974.

Rezime

Sociologija rada u Sloveniji – u radovima dr Bogdan Kavčiča

U radovima slovenačkih sociologa, a posebno u objavljenoj (1972) doktorskoj disertaciji Bogdana Kavčiča, uočavamo da je sociologija rada na osnovama dosta razvijenijih produkcionih odnosa, prilično unapređena. Ali, pored uspeha, početkom sedamdesetih godina zapažamo i neke slabosti i idejnu nejasnoću, naročito u delima Bogdana Kavčiča,

Janeza Jerovška, Veljka Rusa, zbog čega su svojevremeno bili i kritikovani od strane Predsedništva CK SK Slovenije. Okvalifikovane kao tehno-kratsko-birokratske struje, koji noseći liberalističke i nedovoljno jasne pojmove, umesto marksističke dijalektike koristili metod pozitivista i imali statički pristup u objašnjavanju naše samoupravne i socijalističke izgradnje.

Autori ovog prikaza su izdvojili dela Bogdana Kavčiča, i konstatuju da on i pored svojih doprinosa sociologiji rada nije dovoljno duboko i svestrano sagledao mogućnosti i perspektive razvoja našeg sistema, kad govori o samoupravnim, međuljudskim odnosima, o značaju društveno-političkih organizacija, ili o drugim faktorima koji više ili manjoj meri utiču na razvoj samoupravljanja. Istina, samoupravljanje mora da proдре u sve pore našeg društva, oslobađajući čoveka od otuđenosti (njegove misli), ali praktična rešenja koja nudi Kavčič su neostvarljiva, nedovoljno sagledana.

Resümee

Soziologie in Slowenien heute – in den Werken von dr. Bogdan Kavčič

In den Werken der slowenischen Soziologen, besonders in der veröffentlichten (1972) Doktordissertation von Bogdan Kavčič, ist merklich, dass die Arbeitssoziologie infolge der sehr entwickelten Produktionsbeziehungen fortschreitend ist. Aber, neben den Erfolgen am Anfang der siebziger Jahren bemerken wir darin auch einige Schwächen und ideelle Unklarheiten, besonders in den Werken von Bogdan Kavčič, Janez Jerovšek, Veljko Rus, weswegen sie damals von dem Zentralkomitee der Kommunistischen Partei der Sozialistischen Republik Slowenien kritisiert wurden. Es wurde als eine technokratisch-bürokratische Strömung betrachtet, die mit liberalistischen und mit nicht genug klaren Begriffen, statt der marxistischen Dialektik die Methoden der Positivisten verwandten und eine statische Stellungnahme in der Erklärung unserer selbstverwaltenden und sozialistischen Aufbau hatten.

Die Autoren dieser Darstellung befassen sich extra mit den Werken von Bogdan Kavčič und konstatieren dass Kavčič auch neben den Beiträgen zur Arbeitssoziologie nicht genug tiefgreifend und vielseitig die Möglichkeiten und die Entwicklungsperspektiven unseres Systems betrachtete, indem er über die Selbstverwaltung und über die menschlichen Beziehungen, über die Bedeutung der gesellschaftspolitischen Organisationen oder über die anderen Faktoren sprach, die im grösseren oder im kleineren Masse die Entwicklung der Selbstverwaltung beeinflussen. Es ist wahr, dass die Selbstverwaltung zu den Poren unserer Gesellschaft dringen muss, indem sie den Menschen von der Entfremdung (von seiner Gedanken) befreit, aber jene Lösungen, die Kavčič uns bietet, kann man nicht verwirklichen, sie sind nicht genug erläutert.